

УДК 821.161.2 Гуменна

ОЛЬГА ФІЛПЕНКО,
викладач
(м. Одеса)

Символізація оніропростору у творах Докії Гуменної

У статті досліджено оніричний простір у прозі Докії Гуменної, символізацію оніричних образів, а також часо-просторового континууму. Визначено, що найчастіше авторка обирає сон для віртуальних подорожей своїх персонажів у сиву давнину, яку змальовує з науковою достовірністю і захопливою художністю. Зміщення часових площин та перевтілення героїв дають можливість читачеві уявити життя пращурів у всій повноті відповідної доби та відчутти їхні буттєві проблеми та духовні прагнення.

Ключові слова: *оніропростір, сновидчі фрагменти, сновидіння, марення, внутрішній стан особистості.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Пильну увагу літературознавців останнім часом привертають оніричні фрагменти творів. Вони є цікавими тим, що через картини, які описуються під приводом божевілля ліричного персонажа або його сновидінь, марень, нірвани, а також візій, викликаних сп'янінням, авторська думка має можливість розвинутися без перешкод, оминаючи цензуру та інші заборони.

Аналіз досліджень і публікацій... Оніричну парадигму світової літератури загалом та окремі оніричні фрагменти у художніх творах різних авторів студювали Тамара Бакіна, Тетяна Бовсунівська, Ганна Віват, Тамара Заремба, Ніла Зборовська, Валентина Мацапура, Ольга Ніколенко, Сергій Пригодій, Лариса Шевченко, Оксана Шупта-В'язовська та ін. На деякі сновидчі картини саме у прозі Докії Гуменної звернув увагу Петро Сорока, однак систематичних досліджень оніричного простору у прозі Докії Гуменної ми не зустріли, хоч вони відіграють значну роль у розумінні проблем, порушуваних авторкою.

Формулювання цілей статті... Метою цієї праці є дослідження ролі оніричного простору для глибшого розкриття проблем буття особистості в соціумі у прозі Докії Гуменної. Зазначена мета передбачає реалізацію таких завдань: а) визначити функції оніропростору у творчості Докії Гуменної; б) простежити способи здійснення письменницею живого зв'язку з минувшиною через зображення

сновидчих картин; в) відзначити символізацію часу в оніричному просторі письменниці.

Виклад основного матеріалу... Найчастіше до опису оніричних фрагментів у своїй творчості зверталися митці, які не були повністю вільними у творчій практиці. Так, відомими є твори Тарас Шевченка, які номіновані як сни: «Сон (У всякого своя доля...)», «Сон (Гори мої високі...)», «Сон (На панщині пшеницю жала...)», «І досі сниться: під горою...», «От мені приснилось...» та інші. До проблематики сну звертався Іван Франко, зокрема він зазначив: «Ім (снам – О.Ф.) надавано віще значення, божеське наслання, так само як і поезії. Снами займались у греків філософи (Арістотель *De divinatione*) і лікарі (Гіппократ, Гален)» [8, с. 75]. У поетичному просторі Івана Франка наявний цілий цикл віршів під символічною назвою «Криваві сни». А вірш «Каменярі», наприклад, подано як переказ сновидіння ліричного суб'єкта, яке вказує на його світоглядні пріоритети, стверджує вибір життєвого шляху. У прозових творах письменника також є цікаві описи сновидчих візій. Так, у повісті «*Voia constrictor*» сновидіння Германа Гольдкремера насторожують його, вказуючи на «западню прокляту», а в «*Перехресних стежках*» описано багаторазові пророчі сни Євгена Рафаловича.

Картини сну демонструють у багатьох своїх творах інші митці: Микола Зеров, Оксана Лятуринська, Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький. Великого значення сновидчим картинам надавали дисиденти Ігор Калинець, Іван Світличний, Василь Стус, Микола Руденко. У сон вони «втікали» від в'язничних чи табірних реалій, оскільки лише там, у сні, могли почуватися вільними і повністю самостверджуватися. Про це переконливо твердить Іван Світличний:

У сні – свобода: без цензури,
Без кодексу й прокуратури.
Твори, мели, варнячай все,
Що хочеш...
(«Свобода сну») [6, с. 49].

Проблему самоідентифікації особистості нерідко розгортає через оніричний простір і Докія Гуменна, оскільки в реальному житті її героїв, як і в самому житті письменниці, повністю зреалізувати свої почуття та прагнення, розвинути думку, відчуті розвій фантазії було неможливо через диктаторські заборони та маразматичні моралізаторські перепони, що існували в тодішньому суспільстві. Найбільш яскраві фрагменти оніропростору зображено в її романі

«Скарга майбутньому», центральними образами якого є дві молоді жінки, що по-різному вирішують особисті проблеми, потрапивши в лещата тоталітарної системи. У цьому романі Докії Гуменної оніричні фрагменти слугують розкриттю внутрішнього стану особистостей, сприяють змалюванню прихованих від зовнішнього світу почуттів, бажань, уявлень і мрій про життя, якого прагнуть героїні, але не можуть їх здійснити. Докії Гуменній був добре відомий такий стан душі, оскільки самій прийшлося втікати від переслідувань, захистившись своєрідним «панциром» від зовнішнього світу: «Як колись у першій фазі моєї «одіозності», не заперечувала я нічого, чим мене обзивали. Стара діва? Так, я – стара діва. Примітивна? Так, я примітивна. Політично неписьменна? Я згодна. Я – нікчемність? Так, я нікчема.

Отак тонула я в своїх депресіях, що їх би вітром здмухнуло, якби доступне було яскравіше життя: ну, хоч би театр, або подорож чи нові люди... А мене раз-у-раз викидають у смітник. Парія.

Але ж так не можна жити! Думати й собі, що ти ніщо – неможливо жити! То що? Вішатись?

І тут була та межа в роботі душі, де замість занепаду починалось будування себе. За думками про свою нікчемність починалися такі:

Чого я мучуся? Руки, ноги, очі є? То я щаслива!

< ... >

Іншими словами, почав наростати своєрідний панцир, охорона, що під нею в середині може витворитися атмосфера, щоб дихати. Цю атмосферу ззовні нещадно знищила дійсність в купі з моєю нездібністю пристосуватися.

За цим охоронним панциром я розширила свій світ – оті несучасні теми, думи про них, знаходила їх відгомін у праісторії. Гаразд, я житиму в інших епохах, в інших краях, житиму всім тим, що нікому не потрібне. І в ізоляції я розширила рамки світу на свій лад – у минуле, у майбутнє, – скільки моя здібність і добутий вже багаж дозволяють.

Я вже знала, як виходити із свого я і ставати над ним» [4, с. 324 – 325].

Такі риси характеру й переконання Докія Гуменна вкладала в уста й думи своєї героїні Мар'яни Вересоч, сні і марення якої дали змогу авторці твору відтінити чисті наміри й високі прагнення інтелектуально заглибленої непересічної особистості, якою була й сама письменниця.

Студуючи сновидчі алюзії роману «Скарга майбутньому» Докії Гуменної, Петро Сорока зазначив: «Розгадати алюзії снів не так легко і просто, не завжди письменниця дає ключ читачеві до їх розгадки.

Здебільшого вони залишаються як щось туманне, незбагненне, але незмінно хвилююче...» [7, с. 105]. Дослідник має рацію, адже саме такими характеристиками наділено літературні символи, в тому числі й сновидчі. Як слушно твердить Тетяна Бовсунівська, «однією з його усталених властивостей є те, що оніричний образ завжди породжується засобами символізації, і вона, як домінантна форма смислотворення, становить площину невичерпності його смислів. На думку К. Г. Юнга, символ сприяє трансформації психічної енергії несвідомого у енергію практичної реалізації мети. < ... > Образи снів у літературній практиці мають таку саму природу, як і художній символ, тобто утворюються на межі конкретики, певного зримого образу чи враження – та спогаду чи містичного досвіду...» [1, с. 17, 18].

Такій же символізації піддається час у прозі Докії Гуменної. Зміщуючи часові площини, авторка подає життя своїх героїв у різних часо-просторових вимірах: «На диво, цілу ніч Мар'яні снилося те, що було. Снилось, що читає вона далі збірник «Київ та його околиці», але дуже химерно якимось, трьома способами відразу: бачить очима рядки і слова в книжці, а одночасно – картини та образи на екрані... Київ спочатку показався такий, як бачила його сьогодні, вертаючись із бібліотеки, а потім почав мінятися в напрямку, що було. Зникали вулиці, ставали пустирями, полем, лісом, лугом, болотом, озером і навіть річкою. Все менше ставало будинків і були вони такі, як у поблизьких селах під Києвом: чепурна хатка в глибині подвір'я, а навколо високий частокіл та ще вищі ворота, такі грізні й масивні, наче це – твердиня. А втім і те позникало, лише серед пущі де-не-де виглядали хутірці, захована оселя відлюдника... Нарешті на одній горі серед бору та лісу непрохідного побачила Мар'яна обгороджений частоколом та земляними валами, відділений глибокими ярами – град. Оце і є Київ!» [5, с. 45].

Іноді персонажі творів Докії Гуменної бачать себе у сновидіннях не лише у різних часо-просторових вимірах, але й у різних ролях, різних образах. Так, у своїх снах Мар'яна проживає різні життя: «Вона пізнала себе у кіммерійській цариці з Боспору над Чорним морем. Тут у Києві вона вже не цариця, а досить таки збудована, підбита виснажливою дорогою жінка. Вона покинула свій вічний палац у Кіммеріку і все своє царство над Чорним морем, бо вже не можна було витримати. Осоружні скити наперлися на Кіммерійське царство, новою жахливою зброєю орудуючи, залізом все на своїм шляху змітаючи» [5, с. 46].

Як можемо переконатися, героїня твору глибоко переймається проблемами свого народу не лише на синхронному, але й на діахронному рівні, і її думка не перестає працювати навіть уві сні. Тут

спрацьовує твердження З. Фрейда про те, що «видіння це витіснені бажання або бажання, що не здійснилися» [9, с. 46].

Справедливими є й зауваження Ганни Віват, що сон, «з одного боку – відпочинок, релаксація, але з іншого – продовження роботи мозку, трансформація найбільш глибоких і вразливих моментів реального життя на рівні підсвідомого як наслідок психологічної реакції на дійсність [2, с. 130].

Подібний прийом змалювання картин глибокої давнини з залученням героїв-сучасників письменниці, що якимось дивним чином через зміщення часу й простору потрапляють у сиву давнину й, проживаючи інше життя, виконують інші ролі й вирішують глобальні проблеми, задіює авторка і в повісті «Велике Цабе» [3]. Так, Лука Савур, молодший науковий співробітник інституту археології і скульптури, якимось дивним чином перевтілюється і потрапляє у світ своїх прапредків. Він проживає там життя, повне пригод і мандрівок, а також зазнає великого кохання з чудовою дружиною. Таким чином, письменниця знайомить читача з буттєвими реаліями праісторичного періоду, порушує наукові проблеми студій формування та розвитку прадавнього суспільства, описує життя різних племен, їхні вірування, звичаї, традиції, становлення матріархату й патріархату, приручення коня людиною, змальовуючи всі ці процеси у художній манері, хоч спирається на наукові факти, допускаючи, щоправда, дещо вільну їхню інтерпретацію. Петро Сорока, слушно зазначив: «впадає в вічі, що письменниця іноді зміщує часові пласти, скажімо пізнотрипільська громада біля Одеси – таври – не була хронологічно одночасна з тією, що під Києвом, але вона свідомо ішла на це, виходячи «з права казки», бо «хоч ці процеси відбувалися в дійсності протягом тисячоліть – уві сні вони можуть відбуватися протягом короткого життя людини» [7, с. 383]. В цьому й полягає символічність сновидних картин і ролей, що їх виконують ліричні суб'єкти у сновидіннях та інших оніричних візіях.

Поліфункціональність оніропростору у творчості Докії Гуменної зумовлена зацікавленістю авторки такими психічними явищами, як видіння, віртуальні перевтілення ліричних суб'єктів, марення, сновидчі візії, у яких її творча фантазія сягала часових глибин і просторових широт. Тобто прийом сну-казки дав можливість авторці охопити великий проміжок часу, поєднати часові площини, які в історії розрізнені за тисячоліттями, розгорнути панораму життя багатьох поколінь прапредків і об'єднати їх задля розуміння причетності сучасників до продовження родоводу, відчуття тяглості часу та причетності свого народу до епохальних подій минулого і тісного зв'язку його з сучасністю.

Висновки і перспективи подальших розвідок... Отже, проблеми оніропростору в художньому творі є багатоаспектними, цікавими й перспективними, оскільки заторкують різноманітні теми і відкривають перед митцем широку панораму життя у просторі і часі в різних його різновидах, сприяють творчому розвитку думки, високому злету фантазій.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бовсунівська Т. Достовірність онірокритуки та її постмодерні стратегії / Тетяна Бовсунівська. Сучасні літературознавчі студії. Онірична парадигма світової літератури. Зб. наук. праць. Випуск 1. – К.: вид. центр КНЛІУ, 2004. – С. 14-22.
2. Віват Г. І. Лірика дисидентів в інтертекстуальному полі множинності: монографія / Ганна Віват – Одеса: ВМВ, 2010. – 368 с.
3. Гуменна Д. Велике Цабе: [повість] / Докія Гуменна. – Нью-Йорк: Слово, 1956. – 326 с.
4. Гуменна Д. Дар Евдотей: [роман] / Докія Гуменна. – Т. 1 – Київські кручі. – Балтимор – Торонто: Смолоскип, 1990. – 306 с.
5. Гуменна Д. Скарга майбутньому: [роман] / Докія Гуменна. – Нью-Йорк, 1952. – 154 с.
6. Світличний І. У мене тільки слово. / Іван Світличний. – Харків: Фоліо, 1994. – 431 с.
7. Сорока П. Докія Гуменна. Літературний портрет: монографія / Петро Сорока – Тернопіль, 2003. – 495 с.
8. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко // Збір. творів у 50-ти томах. – Т. 31. – К.: Наукова думка, 1981. – С. 45-119.
9. Фрейд З. Толкование сновидений. / З. Фрейд. – К.: Здоровье, 1991. – 384 с.

References:

1. Bovsunivska T. Dostovirnist onirokrytyky ta yii postmoderni stratehii / Tetiana Bovsunivska. Suchasni literaturoznavchi studii. Onirychna paradyhma svitovoi literatury. Zb. nauk. prats. Vypusk 1. – K.: vyd. tsentr KNLU, 2004. – S. 14-22.
2. Vivat H. I. Liryka dysyidentiv v intertekstualnomu poli mnozhynnosti: monohrafiia / Hanna Vivat – Odesa: VMV, 2010. – 368 s.
3. Humenna D. Skarha maibutnomu: [roman] / Dokiia Humenna. – Niu-York, 1952. – 154 s.
4. Humenna D. Velyke Tsabe: [povist] / Dokiia Humenna. – Niu-York: Slovo, 1956. – 326 s.
5. Humenna D. Dar Evdotei: [roman] / Dokiia Humenna. – T. 1 – Kyivski kruchi. – Baltymor – Toronto: Smoloskyp, 1990. – 306 s.
6. Svitlychnyi I. U mene tilky slovo. / Ivan Svitlychnyi. – Kharkiv: Folio, 1994. – 431 s.
7. Soroka P. Dokiia Humenna. Literaturnyi portret: monohrafiia / Petro Soroka – Ternopil, 2003. – 495 s.

8. Franko I. Ya. Iz sekretiv poetychnoi tvorchoosti / Ivan Franko // Zbir. tvoriv u 50-ty tomakh. – Т. 31. – К.: Naukova dumka, 1981. – S. 45-119.

9. Freid Z. Tolkovanye snovydenyi. / Z. Freid. – К.: Zdorove, 1991. – 384 s.

Summary

Olha Filipenko

Symbolization of Oniro-space in the Works of Dokiia Humenna

This article explores oniro-space of the prose of Dokiia Humenna, symbolization of onirical images and time-space continuum. It is determined that the author often chooses sleep for virtual tours of her characters to the ancient times, which she depicts with scientific certainty and exciting artistry. The shifting of time planes and reincarnation of characters enable the reader to imagine the life of their ancestors in the entirety of those days and feel their existential problems and spiritual aspirations.

Key words: *oniro-space, dreaming fragments, dreams, delusions, internal state of the personality.*

Дата надходження статті: «02» квітня 2017 р.

Дата прийняття до друку: «27» квітня 2017 р.

УДК 821.161.2 – 2.09

ГАЛИНА ЦИЦ,

кандидат філологічних наук, доцент

(м.Хмельницький)

Психологізм інтелектуальної драми Ю. Щербака «Відкриття»

Предметом статті є критичне осмислення інтелектуальної психологічної драми, де простежується тип проблематики, який можна назвати особистісно-психологічним.

Конфлікт п'єси – це конфлікт внутрішній, психологічний, зумовлений світоглядними позиціями персонажів, суспільною атмосферою в цілому. Виразно вимальовується тенденція до розкриття наболілих морально-етичних проблем, до всебічного мотивування людського характеру, драматичних ситуацій, драматичного конфлікту. Драматург переносить нас з теренів виробничих конфліктів у світ науки, в атмосферу наукового пошуку, непросторого й далеко не простолінійного, де злети і падіння людського духу набагато складніші, тонші, багатовимірні. І саме звернення до проблем психологічних і моральних становить основу